

NA MARGINAMA MITA

(Dubravka Ugrešić: *Baba Jaga je snijela jaje*, Geopetika, Beograd, 2008)

Ideja o osnivanju edicije u kojoj bi istaknuti pisci objavljivali iznova ispričane mitove potvrđuje da ni savremeni čovek bez mitova ne može, ma kako se ponosio činjenicom da je prevazišao ono „naivno poverenje“ u fantaziju. Na poziv edicije *Mitovi* da oživi priču iz bilo koje mitologije sveta, Dubravka Ugrešić odgovorila je romanom koji, već samim naslovom, čitaoca upozorava da će se naći „u raljama“ teškog zadatka.

Izbor Dubravke Ugrešić da napiše roman o liku Baba Jage zanimljiv je iz više razloga: rečnik slovenske mitologije otkriva da je ova zlobna i ružna starica uglavnom sporedan lik, čije su funkcije svedene, ambivalentne i raznovrsne. S druge strane, autorku su liku Baba Jage privukle ruske bajke, u kojima se ova junakinja najčešće pojavljuje. Balansirajući na granici između mita i bajke, Dubravka Ugrešić traga za osobenostima Baba Jaginog lika, njenim manifestacijama i ulogama, i – utrivajući ih u priču i likove svog romana – markira arhetipske vrednosti koje i danas prepoznajemo u pričama o zloj starici kojima plašimo malu decu.

Pažljivijem čitaocu naročito će biti interesantan odnos između autorkinog pokušaja rekonstrukcije mita i „konstrukcije“ romana. Naime, trodelna kompozicija ove knjige, koja u prvi mah izgleda precizno osmišljena da bi kod čitaoca odagnala svaku semantičku nedoumicu (da bi dešifrovala ono što je u romanu nasleđe mita, odnosno, ono što je u novom staro), zapravo je vrlo zavodljiva, pa se u tumačenju romana pokazuje kao prilično nepouzdan argument.

Prvi deo knjige je (prividno) autobiografski: pripovedač – koji se u dobroj meri može poistovetiti sa onim što Eko naziva *eksplicitnim autorom* – u prvom licu pripoveda o svojoj majci koja starost provodi u zagrebačkom naselju, o jednoj od onih starica „koje isprva ne primećujemo“, ali koje su svuda oko nas. Mehanizme identifikacije ženskog subjekta s vlastitom majkom Dubravka Ugrešić odgonetala je još u *Muzeju bezuvjetne predaje*, da bi u romanu *Baba Jaga je snijela jaje*, uz zauzimanje odgovarajuće distance, o ovom problemu progovorila humornim tonom. U drugom delu romana pripovedanje u prvom licu zamenjeno je glasom „sveznajućeg pripovedača“, koji prati boravak tri starice – Pupe, Kukle i Bebe – u jednom češkom wellness-centru. Prisustvo „mita“ ovde je neposrednije i čitalac ga snažnije oseća nego u prvom delu, pre svega zahvaljujući „narativnim pomagalima“ preuzetim iz ruskih bajki. U liku svake junakinje pomalja se nešto od mitološkog profila Baba Jage. Bajkoviti ton ove celine u skladu je sa tipizovanim zgodama i nezgodama u kojima učestvuju tri prijateljice, a da veza sa bajkom bude još čvršća, pomažu i sporedni likovi, kakav je, između ostalih, mladi maser Mevludin.

Ono što komplikuje kompoziciju romana kao celine jeste njegov treći deo, koji se čitavo fingirano predstavlja kao odgonetka prethodna dva dela, razjasnica koja direktno i

nedvosmisleno treba da ukaže na vezu priče sa mitom. Reklo bi se da najzanimljivija literarna okolnost jeste to što se u ulozi „dešifranta“ u ovom delu javlja Aba Bagay, bugarska folkloristkinja koja je, kao autorka priručnika *Baba Jaga za početnike*, zapravo, neka vrsta recenzenta naručene knjige o Baba Jagi! Zaista, radi se o pravom faktoru komplikacije: jer Aba Bagay pojavljuje se i kao lik u prvom delu romana, gde kao (tobože) velika obožavateljka autorke/pripovedačice dolazi u Zagreb, provodi vreme sa njenom majkom, a potom sa naratorom obilazi Varnu. Pri tom, Aba Bagay svojim ponašanjem kod nje izaziva antipatiju i nepoverenje. Ma koliko se stoga čitaocu u prvi mah činilo da je *Baba Jaga za početnike* ključ za razumevanje romana, taj ključ treba uzeti sa rezervom. Jer, Aba Bagay je samo jedan od likova knjige D. Ugrešić, koji – u ovom slučaju – piše uredniku edicije i naručiocu romana, ali uredniku koji je i sam – bar između korica ove knjige – samo jedan od likova.

Sve ove okolnosti, dakle, čine ravnopravnim tri celine romana *Baba Jaga je snijela jaje*. Preklapajući tri različite perspektive, relativizujući tačku gledišta i poigravajući se sa pozicijom likova, pripovedača, autora, urednika edicije, Dubravka Ugrešić za čitaoca stvara jedan poseban svet u kojem, ipak, nije sve tako jasno kao što se na prvi pogled čini. Na isti način, s istom vrstom rezerve, trebalo bi interpretirati i poruku kojom se roman završava, a koju Aba Bagay u formi pisma šalje uredniku: ovaj feministički poklič gotovo da je poziv na pobunu, ili tek upozorenje svima onima koji su zaboravili na nepravde što ih žene vekovima trpe.

S druge strane, ako mit zaista nije „ono što je nekad bio“, onda je najveći izazov autora koji pokušava da reinterpretira mit tako što će ga rekreirati niko drugi do – sam čitalac. Jer, danas to više nije čitalac čije poverenje valja steći, nego čitalac sa čijim se poverenjem treba poigravati. Teško je reći da li je struktura romana *Baba Jaga je snijela jaje* jedan od načina Dubravke Ugrešić da premosti jaz između „verujućeg“ i „vernog“ čitaoca, ali nema sumnje da je forma ono što čitalački susret sa mitom čini igrom koju je teško prekinuti, čak i po završetku čitanja knjige. A tada počinju neke druge igre, igre tumačenja.

Uprkos tome što bi roman *Baba Jaga je snijela jaje* mogao imati snažnu feminističku auru (jer bi njegova interpretacija u kontekstu feminističkih teorija svakako bila najjednostavnija), za čitaoca koji želi da veruje da su mogućnosti čitanja raznovrsne ovo neće biti samo feminističko štivo. Uostalom, autorkino eksperimentisanje sa formom romana u funkciji je relativizacije onoga što se obično naziva „glavnom porukom“. Poziv Abe Bagay s kraja romana da se ne zaborave sve one napaćene žene koje vekovima žive u vlasti muškaraca, i da se bude na oprezu, jer bi se vojska tih žena mogla osvetiti za sve nanete nepravde, ne mora biti jedina i najveća pretnja koju izriče ovo delo.

Čini se da produblјivanje problema (ne)jednakosti i (ne)ravnopravnosti polova ipak nije ono što Dubravka Ugrešić vidi u mitu o zloj starici Baba Jagi. Ovaj roman nije tek obična pobuna protiv koncepta „Baba Roga – Deda Mraz“: to je priča o tome kako svaka žena postaje Baba Jaga, jer još uvek nije pronađen lek protiv starenja. Strah od Baba Jage nije samo strah od njene zlobe, od onoga što bi nam ona mogla učiniti, niti strah od žene kao takve, već strah od starenja i od pomisli da svaki čovek vremenom postaje zaboravljen, nevažan, sporedan, a i dalje živ – kao Baba Jaga.

Iz dobro izabranog ugla i do tančina osmišljene pozicije, Dubravka Ugrešić skreće pažnju na stereotipe vezane za stare ljude, posebno starije žene. Pored staračke džangrizavosti,

zaboravnosti i isključivosti, prema kojima mladost najčešće nema razumevanja, Dubravka Ugrešić problematizuje i one aspekte starenja koji izazivaju izvesno saosećanje. Ako je treća celina romana naslovljena *Baba Jaga za početnike*, prvi deo bi mogao nositi naslov *Starost za početnike*. Pripovedačica se ovde javlja kao svedok starenja sopstvene majke, kolekcionar znakova što svedoče o prolaznosti majčinog života: požuteli heklani stolnjaci kojih starica odbija da se odrekne, tvrdoglavo nepriznavanje vlastite zaboravnosti, dirljivo brojanje tuđih smrti iza kojih se krije strah od kraja – sve su to svedočanstva o tome da kurs iz privikavanja na starost ima samo jedan, početni nivo, i da je čovek u starosti, čak i svojoj, uvek početnik.

Otuda i bajkovitost drugog dela nije samo u njegovoj narativnoj strukturi, likovima i bajkovitom zapletu, već najpre u činjenici da nema ničega stereotipnog u priči o tri stariće koje odlučuju da „pod stare dane“ posete wellness-centar i tamo uživaju u raznovrsnim programima za podmlađivanje. Zar u tim godinama ne bi trebalo da ostaju u svojim stanovima, ustaju u cik zore, ispijaju jutarnje kafe sa komšinicom, a onda čitavo pre podne provedu praveći redove u čekaonicama domova zdravlja, u poštama, bankama? U prezentu, svaki drugačiji koncept izgleda nezamisliv i – bajkovit.

Zato bi roman *Baba Jaga je snijela jaje* mogao biti i roman-putopis o tome kako se stiže na marginu života, društva i dostojanstva, kako se postaje „sporedan lik“: jednostavno, brzo i lako, mnogo brže nego što bi se moglo očekivati, stereotip po stereotip, zabludu po zabludu. A Baba Jaga je, kad već nije mogla da bude mitski junak neizmernih moći, samo simbol starosti koja se ne može pobediti, čak ni uz svo „naivno poverenje“ da ćemo biti večno mladi. Konačno, u mitskom svetu sve se može u sve preobratiti, ali starost se nikada ne preobraća u mladost. Život, ipak, nije bajka.